

Afdeling Wetenschappelijk onderzoek en econometrie

**De Nederlandse goudclaim 1945-1998**

C. van Renselaar

*Onderzoeksrapport WO&E nr. 606*

*Januari 2000*

De Nederlandsche Bank



DE NEDERLANDSE GOUDCLAIM 1945-1998

C. van Renselaar

Onderzoeksrapport WO&E nr. 606/0001

Januari 2000

De Nederlandsche Bank NV  
Afdeling Wetenschappelijk  
onderzoek en econometrie  
Postbus 98  
1000 AB AMSTERDAM



## SAMENVATTING

De Nederlandse goudclaim 1945-1998

C. van Renselaar

In de Tweede Wereldoorlog heeft nazi-Duits ruim 145.000 kg monetair goud uit de kluizen van de Nederlandsche Bank gestolen. Daarvan heeft Nederland uiteindelijk nauwelijks de helft teruggekregen.

Trefwoorden: monetair goud, nazigoud, Tripartite Goudcommissie, Tweede Wereldoorlog, 1939-1945 – restitutie

JEL codes:

## ABSTRACT

The Dutch goldclaim 1945-1998

C. van Renselaar

During World War II nazi-Germany looted 145.000 kg of Dutch monetary gold. Eventually the Netherlands recovered nearby half of the stolen gold.

Key words: Monetary gold, nazigold, Tripartite Gold Commission, World War, 1939-1945 – reparations

JEL codes:





## 1 INLEIDING

Met de publicatie van het rapport *History Notes. Nazi Gold: Information from the British Archives* in september 1996 ontketende het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken een discussie die tot op de dag van vandaag de gemoederen wereldwijd bezighoudt. Alle aandacht was in de dagen na de openbaarmaking gericht op het door nazi-Duitsland geroofde monetaire goud, en de rol die met name de Schweizerische Nationalbank (SNB) daarbij in de Tweede Wereldoorlog heeft gespeeld. De Britten zetten vraagtekens bij het standpunt dat de Zwitserse autoriteiten sedert 1945 hebben ingenomen over het in de oorlog van de Duitsers gekochte goud. Volgens het rapport beschikten de Zwitsers in 1945 over een grote hoeveelheid uit Duitsland afkomstig goud waarvan zij in de jaren nadien slechts een schijntje hebben teruggegeven <sup>1</sup>. Het onderzoek in de Britse archieven werd verricht op verzoek van het Labour-parlementslid Greville Janner, voorzitter van de Holocaust Educational Trust.

De publicatie van het Britse rapport geschiedde op het moment dat de druk vanuit de Verenigde Staten (VS) op Zwitserland toenam. In de VS hielden de instanties zich op dat moment echter in hoofdzaak bezig met verdwenen vermogensbestanddelen van (vooral joodse) burgers uit de door Duitsland bezette gebieden. Na een jarenlange lobby van het *World Jewish Congress* (WJC) en de *World Jewish Restitution Organization* (WJRO) stemden de Zwitserse banken in het voorjaar van 1996 in met de oprichting van een onafhankelijke onderzoekscommissie, de *Independent Committee of Eminent Persons* (ICEP). Deze commissie, die onder aanvoering staat van Paul A. Volcker, de vroegere voorzitter van het Amerikaanse *Federal Reserve System*, heeft tot taak na te gaan wat er van de slapende bankrekeningen van tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen vervolgden nog aan rechthebbende nabestaanden kan worden uitgekeerd.

Het Britse rapport had tot gevolg dat nu ook de Amerikanen het vizier richtten op het door nazi-Duitsland geroofde monetaire goud. De Senaatscommissie voor Bankzaken, onder voorzitterschap van de Republiein Alfonse D'Amato, boog zich over de kwestie en drong al snel aan op het openbreken van het Akkoord van Washington. Dit Akkoord, in mei 1946 gesloten door Zwitserland en de drie geallieerden: de VS, Engeland en Frankrijk, regelde de teruggave van het door de Duitsers geroofde monetair goud dat in de oorlog in Zwitserland was beland.

In de herfst van 1996 richtte president Clinton de interdepartementale *Presidential Taskforce on Nazi Gold* op onder leiding van onderminister Stuart L. Eizenstat. De Taskforce publiceerde in mei 1997 het rapport *US*

<sup>1</sup> *History Notes. Nazi Gold: Information from the British Archives*. Foreign & Commonwealth Office General Services Command. Londen, (september) 1996.



*and Allied Efforts to recover and restore gold and other assets stolen or hidden by Germany during World War II*<sup>2</sup>.

Het Amerikaanse rapport onderschreef de hoofdpunten uit het Britse rapport. Uit de bezette landen, zo werd uiteengezet, haalde nazi-Duitsland in de periode 1939-1945 \$ 580 miljoen (waarde 1945) aan monetair goud weg. Daarvan vond tussen \$ 398 en \$ 414 miljoen zijn weg naar Zwitserland, waar het of wel op de eigen rekening van de SNB in Bern dan wel op rekening van derde landen bij de SNB terecht kwam. Deze cijfers komen ongeveer overeen met eerder gepubliceerde studies<sup>3</sup>.

De Duitse centrale bank, de Reichsbank, verkocht het geroofde monetaire goud aan het neutrale Zwitserland om twee redenen. Ten eerste ging het om betaling voor de invoer uit Zwitserland van chemicaliën, grondstoffen, wapens en ammunitie, radio- en vliegtuigonderdelen, etc. Het tweede motief was om door de verkoop van goud de beschikking te krijgen over harde Zwitserse franken. Op die manier kon Duitsland de invoer betalen van producten uit derde landen die huiverig waren Duits monetair goud te accepteren. Voor zover de centrale banken van deze landen de franken echter weer omwisselden in goud bij de SNB fungeerde deze in feite als draaischijf van het monetaire goud.

Ook Zweden was een belangrijke handelspartner van Duitsland. Zijn export van ijzererts en kogellagers was van vitaal belang voor de Duitse oorlogsindustrie. Uit het Amerikaanse rapport komt goed naar voren dat de geallieerden er nooit in zijn geslaagd Duitsland een effectieve economische blokkade op te leggen en de nazi's behalve met Zwitserland en Zweden, ook met andere neutrale staten als Spanje, Portugal en Turkije vitale financieel-economische banden hebben kunnen onderhouden.

Een ander belangrijk punt dat dit Amerikaanse rapport aansnijdt, is de kwestie van de vermenging van het monetaire met het particuliere goud. Onder auspiciën van de Reichsbank is door de Pruisische Munt goud, dat o.a. afkomstig was van de concentratiekampen, versmolten tot goudbaren die voor een deel via de SNB zijn verhandeld.

In Zwitserland zelf nam het parlement in december 1996 onder de toenemende internationale druk een wet aan die voorzag in de oprichting van de *Independent Commission of Experts Switzerland-Second World War*. De commissie, onder voorzitterschap van de historicus prof. dr. Jean-Francois Bergier, denkt vijf jaar

<sup>2</sup> In het vervolg aan te halen als Eizenstat, 1997.

<sup>3</sup> Bijvoorbeeld het eerder genoemde rapport van het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken, maar ook: A.L. Smith jr, *Hitler's gold. The story of the nazi loot*. Oxford/New York, 1989; W. Rings, *Raubgold aus Deutschland. Die 'Golddrehscheibe' Schweiz im Zweiten Weltkrieg*. Zürich, 1985 (2<sup>e</sup> druk 1996), en T. Bower, *Blood Money – the Swiss, the Nazis and the looted billions*. London, 1997. In 1985 verscheen een overzicht van de SNB zelf: R. Vogler, Der Goldverkehr der Schweizerischen Nationalbank mit der Deutschen Reichsbank. Geld, Währung und Konjunktur. In: Schweizerische Nationalbank. *Quartalsheft*, nr. 1, maart 1985.

nodig te hebben voor haar werk. De goudkwestie is voor de commissie overigens slechts onderdeel van een veel bredere onderzoeksopdracht die de rol van Zwitserland in de Tweede Wereldoorlog behelst.

In de maanden nadien zijn in een reeks van landen in en buiten Europa onderzoekscommissies ingesteld. Het onderstreepte het groeiende besef dat het, ruim vijftig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, tijd was de werkelijke gang van zaken rondom de roof van goud - monetair en particulier - in door de Duitsers bezette landen in kaart te brengen.

Ook in Nederland, met België het land waar de Duitsers het meeste goud hebben weggesleept, kreeg de Britse publicatie veel aandacht. In Nederland is in totaal 145.674 kg goud onder dwang uit de kluizen van de Nederlandsche Bank naar Duitsland afgevoerd<sup>4</sup>. Daarvan is uiteindelijk, in vier tranches, de laatste in 1998, 71.820 kg teruggekomen.

De commotie over het goud leidde half september 1996 tot vragen in de Tweede Kamer. De toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Van Mierlo, zegde mede namens zijn collega Zalm van Financiën toe, 'in het licht van de recente ontwikkelingen [te zullen] onderzoeken of er thans mogelijkheden zijn om voldoening te verkrijgen voor de nog openstaande gedeelten van de Nederlandse [goud]claim'.

Het onderzoek naar het geroofde Nederlandse monetaire goud legde minister Zalm in maart 1997 in handen van de Contactgroep Tegoeden WO II.

## 2 HET MONETAIRE GOUD VAN NEDERLAND

### 2.1 De voorgeschiedenis

Op 9 mei 1940, een dag voordat Duitsland Nederland binnenviel, bedroeg de voorraad monetair goud van DNB 555.807 kg fijn<sup>5</sup>. Daarvan lag 192.360 kg (d.i. ongeveer 35% van de totale hoeveelheid) in de kluizen in Amsterdam en Rotterdam. Het overige deel was vanaf 1938 in veiligheid gebracht in New York, Pretoria en Londen.

<sup>4</sup> Joh. De Vries, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank. Vijfde deel. De Nederlandsche Bank van 1914 tot 1948. Tweede Band. Trips tijdvak 1931-1948 onderbroken door de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam, 1994, 367.

<sup>5</sup> Interne nota DNB d.d. 8 juni 1945. VHA 2.3/19; Handel in edele metalen 1927-1963. Voor deze paragraaf is verder gebruik gemaakt van De Vries (1994), 350-398.

Het Amsterdamse goud (78.605 kg) werd direct na de Duitse inval op 10 mei 1940 verscheept naar Engeland. Met het Rotterdamse goud lukte dat niet. Een loodsboot met 937 baren (11.012 kg) aan boord liep op een mijn en zonk in de Nieuwe Waterweg. Het restant (102.743 kg) bleef in de kluizen achter.

Voor het feitelijke bezit aan goud is dit gegeven echter van geen betekenis.

Op 15 mei 1940, de dag dat Nederland capituleerde, bezat de Nederlandsche Bank 555.282 kg fijn goud <sup>6</sup>; het verschil met 10 mei 1940 liet zich verklaren uit reguliere goudtransacties.

Van de totale goudvoorraad was op dat moment 113.755 kg in Nederland en 441.527 kg, ofwel bijna 80%, in het buitenland.

Tijdens de oorlog veranderde de omvang van de goudvoorraad zowel in binnen- als buitenland. De regering in ballingschap gebruikte bijvoorbeeld goud van DNB voor de financiering van uitgaven en oorlogskosten. Staat en Bank hebben dat na de oorlog verrekend.

Van belang voor de claim is de opgave die de Nederlandsche Bank in september 1945 aan de Staat doet van de hoeveelheid goud die gedurende de oorlogsjaren uit Nederland is weggevoerd. Het gaat om 145.674 kg <sup>7</sup>, en dat is meer dan de hoeveelheid die zich op 15 mei 1940 nog in Nederland bevond. Deze toename is te verklaren door het van particulieren gevorderde goud op grond van de Deviezenverordening 1940. In de periode 1940-1945 hebben Nederlandse ingezetenen aldus 35.475 kg ingeleverd bij de Nederlandsche Bank.

De 145.674 kg die naar Duitsland zijn afgevoerd specificieerde DNB als volgt <sup>8</sup>:

1	816 baren, afkomstig uit een in de Rotterdamse haven op 11 mei 1940 verongelukte loodsboot <sup>9</sup>	9.571 kg
2	886 baren en 560 zakken munten, door DNB op last van de bezetter van het publiek overgenomen	28.837 kg
3	3015 baren ter gedeeltelijke voldoening van de <i>Abschlagzahlung</i> <sup>10</sup>	35.919 kg
4	975 baren en 1886 zakken munten ter gedeeltelijke voldoening van de oorlogsschatting	69.018 kg
5	32 zakken munten uit Agentschap Arnhem	971 kg
6	één baar, 34 zakken en twee trommels munten uit Agentschap Meppel	1.358 kg

<sup>6</sup> ADNB; 2.3/97/19; Handel in edele metalen 1927-1963. Interne notitie d.d. 8 juni 1945.

<sup>7</sup> ADNB; 2.3/97/1750/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Correspondentie 1945-1946. Doos 133. Zie ook: Roof Restitutie Reparatie. Samengesteld in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken door Majoor Mr. E. van Konijnenburg van het Commissariaat-Generaal voor de Nederlandsche Economische Belangen in Duitsland, 's Gravenhage, 1947, pp. 171 e.v.

<sup>8</sup> Van Konijnenburg, 174, De Vries (1994), 367.

<sup>9</sup> Van de oorspronkelijke hoeveelheid verscheepte baren, 937 stuks, lukt het 816 baren te bergen. De overige 121 baren blijven liggen op de bodem van de Nieuwe Waterweg. Zij worden vrijwel allemaal na de oorlog opgebaggerd. Enkele baren verdwijnen spoorloos. De Vries (1994), 362.

<sup>10</sup> Opgelegd door de Duitsers ten behoeve van de zg. 'uitwendige bezettingskosten'.

## 2.2 Op zoek naar het goud

Al direct na de bevrijding zijn vanuit Nederland pogingen ondernomen om de verblijfplaats van het door de Duitse bezetter geroofde goud te achterhalen. In opdracht van de DNB-directie reisden twee medewerkers af naar Duitsland. Zij constateerden in december 1946 dat op een totaal van 432,6 miljoen gulden <sup>11</sup> uitgeleverd goud van een bedrag van 357,4 miljoen gulden, de lotgevallen nauwkeurig vastgesteld konden worden. Echter, terecht is opgemerkt, dat de Bank niet veel aan die wetenschap heeft gehad omdat 'het geroofde goud van Nederland en andere Europese landen (...) intussen in de maalstroom van de geallieerde naoorlogse afwikkeling [is] terechtgekomen' <sup>12</sup>.

De Amerikanen hadden bij de bezetting van hun zone in Duitsland, samen met de Britten en de Fransen, maatregelen genomen om het goud dat in Duitsland gevonden werd, te concentreren in Frankfurt. Dat goud zou terechtkomen in een gemeenschappelijke pool. Afsproken werd dat de drie geallieerden claims van gedupeerde landen zouden afhandelen. De afspraak vloeyde voort uit een in juni 1945 in Berlijn gemaakte afspraak dat alle bezittingen van het verslagen Duitsland onder het beheer van de geallieerden zouden komen te vallen <sup>13</sup>.

Het tripartiete overleg over de goudkwestie werd voortgezet op de breed opgezette *Conference on Reparation* die van 9 november tot 21 december 1945 in Parijs plaatsvond. Met zeventien andere geallieerde landen <sup>14</sup> ondertekende Nederland de slotakte van de conferentie die de van Duitsland te ontvangen herstelbetalingen regelde. Een maand later, op 14 januari 1946 tekende Nederland de daaruit voortvloeiende overeenkomst <sup>15</sup> die onder meer voorzag in de oprichting van de *Interallied Reparation Agency* (IARA) in

<sup>11</sup> Dat is 145.674 kg omgerekend tegen een goudprijs van f 2.970 per kg fijn. Deze cijfers worden de Minister van Buitenlandse zaken door DNB medegedeeld in een brief d.d. 5 februari 1947. ADNB; 2.3/97/1751/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud.

<sup>12</sup> De Vries (1994), 374. De Vries baseert zich op de in noot 10 genoemde brief waarin DNB schreef: 'Intusschen is het te betreuren, dat bij het geldend maken van de Nederlandsche vordering en bij de behandeling van ons verzoek tot het uitzenden van experts voor het instellen van een onderzoek in Duitsland, waarop onzerzijds (d.w.z. DNB) reeds geruimen tijd bij herhaling werd aangedrongen, geen grootere voortvarendheid is betracht. Ware dit het geval geweest, dan zou wellicht bezwaar gemaakt kunnen zijn tegen de 'pooling' van al het in Duitsland door de geallieerden aangetroffen monetaire goud en tegen de door de vertegenwoordigers van de regeeringen van de VS, Frankrijk en het Vereenigd Koninkrijk met die van de Zwitsersche regeering op 25 Mei 1946 getroffen overeenkomst'.

<sup>13</sup> De zg. *Declaration regarding the defeat of Germany and the assumption of Supreme Authority with respect to Germany by the Governments of the UK, USA, USSR and the Provisional Government of the French Republic*, getekend in Berlijn op 5 juni 1945.

<sup>14</sup> Dat waren verder: Albanië, Australië, België, Canada, Denemarken, Egypte, Frankrijk, Griekenland, India, Luxemburg, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Tsjechoslowakije, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Joegoslavië en Zuid-Afrika. Oostenrijk, Italië en Polen ondertekenden tussen 1947-1949 het onderdeel dat de verdeling van het monetaire goud regelde, het derde deel van de Parijse overeenkomst, *Restitution of Monetary Gold*.

<sup>15</sup> Staatsblad I 332, *Wet van 24 juli 1948, houdende goedkeuring van de Overeenkomst betreffende de herstelbetalingen, de instelling van een Intergeallieerde Organisatie voor Herstelbetalingen en de teruggave van monetair goud, door Nederland te Parijs ondertekend op 14 januari 1946, nader aangevuld bij Protocol, door Nederland te Brussel ondertekend op 15 maart 1948, en van de Overeenkomst betreffende onderling strijdige aanspraken op buiten Duitsland gelegen Duitse bezittingen, door Nederland te Brussel ondertekend op 5 december 1947*.

Brussel en de teruggave van geroofd monetair goud. Het derde deel van de Parijse overeenkomst, *Restitution of Monetary Gold*, bepaalde dat het teruggevonden goud zou worden verdeeld tussen de ondertekenaars naar rato van het verlies ('through looting or wrongful removal') ervan aan de Duitsers. De gedupeerde landen konden opgave doen van hun goudverlies aan de zg. Trusteelanden: de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk. Zij stelden ter afwikkeling van potentiële claims op 27 september 1946 de *Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold* (TCG) in, eveneens gevestigd te Brussel.

Voor het verdere verloop van de gebeurtenissen is het van belang te weten dat Nederland de Parijse overeenkomst weliswaar ondertekende onder voorbehoud van parlementaire goedkeuring - die kwam er bij wet van 24 juli 1948 - maar dat dit voorbehoud er kennelijk niet op gericht geweest is de voorlopige toepassing van het verdrag in de weg te staan. Nederland, zo concludeerde de volkenrechtgeleerde Kalshoven in 1999, is van meet af aan als partij bij de uitvoering ervan betrokken geweest <sup>16</sup>.

Al bij de aanloop van de goudverdeling in 1946 rezen tal van problemen, in het bijzonder over de Duitse bezittingen in de neutrale landen. Op de Parijse conferentie was een resolutie aangenomen die deze landen opriep onder meer al het geroofde goud dat van Duitsland naar hun grondgebied was overgebracht voor verdeling beschikbaar te stellen. Maar omdat verzuimd werd de resolutie nader uit te werken, was de uitvoering ervan gedoemd te mislukken <sup>17</sup>.

Eveneens in 1946, op 25 mei, sloten de Trusteelanden een verdrag met Zwitserland *zonder voorkennis of instemming* van de kleinere bondgenoten, het zg. Akkoord van Washington, waarbij dit land alle aanspraken van de geallieerde landen op teruggave van geroofd goud afkocht tegen betaling van Zw. frs. 250 miljoen <sup>18</sup>. Daar kwamen de Zwitsers goed mee weg. Al snel werd duidelijk dat de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk bij de onderhandelingen waren uitgegaan van een veel geringere hoeveelheid uit de bezette landen geroofd goud dan in werkelijkheid het geval was. Dienovereenkomstig was ook het gedeelte dat hiervan in Zwitserland was terechtgekomen aanzienlijk hoger dan de Trusteelanden aannamen.

In Nederland is bijvoorbeeld al kort nadien komen vast te staan dat alleen al uit ons land voor zeker 333,9

<sup>16</sup> Prof. mr. F. Kalshoven, *Advies inzake de kansen op verdere restitutie van het tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter uit Nederland weggevoerd monetair goud*. Uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden WO II in maart 1999.

<sup>17</sup> Voor een overzicht van de resultaten van de onderhandelingen tussen de geallieerden en de neutrale staten (behalve Zweden en Zwitserland, waren dat Spanje, Portugal, Turkije en Argentinië) zie: *US and Allied Wartime and Postwar Relations and Negotiations with Argentina, Portugal, Spain, Sweden and Turkey on Looted Gold and German External Assets and US Concerns About the Fate of the Wartime Ustasha Treasury*, uitgebracht door het US Department of State in juni 1998, p. 13 e.v. van het ongenummerde *Forward*. Verder te noemen: Eizenstat 1998.

<sup>18</sup> De Zwitsers betaalden de afkoopsom door 52.000 kg goud (\$ 58 mln.) te storten in de goudpool van de TGC.

miljoen gulden aan geroofd monetair goud <sup>19</sup> - dat wil zeggen 77% van de totale afgevoerde hoeveelheid - in Zwitserland terecht was gekomen <sup>20</sup>.

Het tweede neutrale land waarmee de Trusteelanden tot overeenstemming kwamen was Zweden. Dat gebeurde, ook in Washington, op 18 juli 1946. Zweden ging er mee akkoord al het via de Reichsbank tijdens de oorlog verworven monetaire goud terug te geven dat zijn centrale bank, de Riksbank, op 1 juni 1945 nog in bezit had. Landen die claims op Zweden meenden te hebben, moesten deze, zo bepaalde de overeenkomst, voor 1 juli 1947 indienen <sup>21</sup>. In 1949 stortten de Zweden 7.311 kg, van oorsprong Belgisch, goud in de geallieerde goudpool en in 1955 nog eens 6.000 kg goud van Nederlandse origine <sup>22</sup>.

Met twee andere neutrale Europese staten verliepen de onderhandelingen moeizaam. De gesprekken met Portugal raakten in de jaren vijftig in het slop. Om redenen van militair-strategisch belang <sup>23</sup> lieten de Trusteelanden de zaak uiteindelijk maar zitten. De onderhandelingen met Spanje leidden wel tot een overeenkomst; het stortte in 1949 circa 102 kg in de goudpool. Turkije, 'an 11th hour alley', zegde aanvankelijk toe circa \$ 3.4 miljoen aan goud te zullen teruggeven op voorwaarde dat de geallieerden afzagen van nader onderzoek. Turkije heeft echter nooit monetair goud afgedragen <sup>24</sup>. Ook kwam het land de afspraak van 1952 niet na om in plaats van goud dan maar \$ 1 miljoen aan de goudpool bij te dragen <sup>25</sup>. De Amerikanen met name wilden het land niet te veel onder druk zetten. Vanwege zijn strategische ligging gold Turkije als een hoeksteen van de pas opgerichte NAVO.

Tien landen, Albanië, Oostenrijk, België, Tsjecho-Slowakije, Griekenland, Italië, Luxemburg, Nederland, Polen en Joegoslavië hebben vanaf 1947 claims ingediend bij de TCG. Het totaal betrof een hoeveelheid van 735.547 kg goud waarvan de commissie uiteindelijk 514.060 kg als gerechtvaardigd erkende. In de goudpool die zij beheerde heeft echter nooit meer dan 336.446 kg gezeten.

<sup>19</sup> Op enig moment hebben Nederlands goud in hun bezit gehad : Schweizerische Nationalbank (9.219 baren), Baseler Handelsbank (97), Schweizerische Bankverein (55), Leu & Co (19), Schweizerische Kreditanstalt (13) en 1 baar op een onbekend adres in Zürich. Interne notitie DNB d.d. 7 februari 1947. ADBN; 2.3/97/1751/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 133.

<sup>20</sup> ADBN; 2.3/97/1752/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Brief DNB aan Minister van Buitenlandse zaken dd. 5 februari 1947. Uit een interne notitie van DNB d.d. 3 november 1948 was de hoeveelheid goud 'door Duitse instanties tijdens den oorlog naar Zwitserland verzonden goud van Nederlandsen oorsprong' berekend op 117.366 kg fijn. ADBN; 2.3/97/1752/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 133.

<sup>21</sup> ADBN; 2.3/97/1779/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 135 Zweden. Verder: *Riksbankens guldaffärer med Nazitysland/The Gold Transactions of Sveriges Riksbank with Nazi Germany*. Report to the Riksbank by the independent Archives Inquiry. December 1997, 17. Verder te noemen Onderzoeksrapport Riksbank, 1997.

<sup>22</sup> Onderzoeksrapport Riksbank, 17-19. In het rapport dat de TCG presenteerde op de London Conference on Nazi Gold in december 1997 staat dat Zweden in totaal 423.000 ounces in de goudpool stortte. Uitgaande van troy ounce/31.103 gram is dat 13.156 kg.

<sup>23</sup> De Amerikanen wilden graag een luchtmachtbasis (in Lajes) op de Azoren en waren meer in het algemeen bevreesd het Portugese lidmaatschap van de NAVO in gevaar te brengen.

<sup>24</sup> Eizenstat, 1998, 19.

<sup>25</sup> Eizenstat, 1997, XXX.

De goudpool is op 13 juli 1998 na de verdeling van de resterende 5.596 kg, gesloten. Kort daarna, op 9 september 1998 in Parijs, hebben de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk, de TCG ontbonden <sup>26</sup>.

### 2.3 Nederland en de TCG

Op 13 maart 1947 stuurde de TCG een questionnaire naar alle landen die aanspraak maakten op restitutie van geroofd monetair goud. Albanië, Oostenrijk, België, Tsjecho-Slowakije, Griekenland, Italië, Luxemburg, Polen, Joegoslavië én Nederland dienden na verloop van tijd claims in. Die van Nederland bedroeg 145.649 kg fijn <sup>27</sup>.

Nog in 1947 besloot de TCG tot het doen van een eerste, voorlopige verdeling. Nederland ontving bij die gelegenheid 35.891 kg. Een tweede tranche volgde in 1948 en bedroeg 30.646 kg. Tien jaar later, in 1958, wees de TCG Nederland nog eens 4.100 kg toe. Inmiddels echter was de Commissie in een heftig dispuut met de Nederlandse regering geraakt, omdat zij slechts 110.174 kg van de claim valide achtte. Uit protest en om haar uitspraken op het meerdere als gevolg van de acceptatie niet te verliezen, weigerde de regering de derde tranche in ontvangst te nemen.

De controverse tussen regering en TCG handelde over de 35.475 kg die verworven was op grond van de Deviezenverordening 1940. Dit goud, zo bepaalde de Commissie in juni 1958, was, alhoewel gedurende enige tijd eigendom van de Nederlandsche Bank, geen monetair goud in de zin van de Parijse overeenkomst van 1945. De Bank had, aldus de TCG, het goud gevorderd als agent van de bezetter en vervolgens aan Duitsland afgedragen. Zij had het gevorderde goud, zo redeneerde de Commissie verder, derhalve niet verkregen als gevolg van haar normale statutaire taakuitoefening. En dat laatste was volgens de Commissie het doorslaggevende criterium voor de Parijse definitie van 'monetair' goud. Een verzoek van Nederland om deze kwestie voor een onafhankelijk tribunaal of arbiter te brengen wees de TCG af. In de twist die vervolgens over deze kwestie ontstond <sup>28</sup> bracht de Nederlandse delegatie na verloop van tijd een scheiding aan in de situatie vóór en na 3 oktober 1940. In de periode van 10 mei 1940 tot 3 oktober 1940 vond de

Uitgaand van 1 (troy) ounce/31,103 gram is dat 13.156 kg.

<sup>26</sup> *Joint Statement of the Governments of France, United Kingdom and the United States On Dissolution of Tripartite Gold Commission*, 9 september 1998. Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, *The Final Report*. Brussel, september 1998, 2-7.

<sup>27</sup> En wijkt dus enigszins af van de opgave van DNB aan de Staat in september 1945.

<sup>28</sup> ADNB; 2.3/97/1807/1; Goudvoorraad/recuperatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 141.

inname van het goud van Nederlandse ingezetenen plaats op grond van Deviezenverordening 1940<sup>29</sup>. Het tot die datum ingenomen goud, 19.427 kg, stond volgens de Nederlandse pleitbezorgers los van de Duitse bezetting. De Nederlandsche Bank had het verworven in de normale uitoefening van haar taken, het was haar eigendom en behoorde dus tot de monetaire goudvoorraad. De deviezenmaatregel was immers geen Duitse maar een Nederlandse wet, die klaar lag voor het geval Nederland bij de oorlog in Europa betrokken raakte. Dat werd anders na 4 oktober 1940, zo ging de redenering verder, toen Nederlandse ingezetenen hun goud *op last* van de Duitsers moesten inleveren.

Het argument dat de Deviezenverordening 1940 een van oorsprong Nederlandse maatregel was, had de Nederlandse delegatie in 1947/9 bij het indienen van de claim verzuimd aan te voeren. Zij liet dit opnieuw achterwege in 1951 toen de claim op verzoek van de TCG nader werd toegelicht. In de jaren na 1958, na de formele uitspraak van de TCG dat zij de 35.475 kg niet als monetair goud erkende, heeft Nederland gepoogd dit verzuim te herstellen. Zijn argument dit toe te schrijven aan een vergissing vond geen weerklank. Het verzuim, oordeelde de Commissie, 'may have been the result of a mistake', maar deze was wel gemaakt door 'highly qualified experts'<sup>30</sup>.

De TCG toonde zich niet ontvankelijk voor de additionele Nederlandse argumenten en handhaafde haar standpunt. Op 12 juli 1965 berichtte zij het Ministerie van Financiën dat 'the Commission (...) maintains, in its entirety, its rejection of the Netherlands claim in respect of 35.475, 8682 kg of fine gold'<sup>31</sup>.

Nederland heeft de derde deulitkering uiteindelijk in 1973 geaccepteerd. Het legde zich neer bij de uitspraak van de TCG, maar behield zich het recht voor ten aanzien van verdere procedures<sup>32</sup>.

Vlak voordat de drie geallieerden de TCG in 1998 ophieven ontving Nederland een restuitkering van 1.183 kg.

In totaal kreeg Nederland via de TCG 71.820 kg van zijn in de oorlog geroofde goud terug. Dat is 49,3% van de totale geclaimde hoeveelheid van 145.649 kg en 65,2% van de door de goudcommissie erkende claim, te weten 110.174 kg.

<sup>29</sup> De toenemende oorlogsdreiging eind jaren dertig zette de regering ertoe aan voorbereidingen te treffen voor een deviezenwetgeving. Bij het uitbreken van de oorlog in september 1939 werd echter nog niet tot indiening van de klaarliggende ontwerpen overgegaan. Wel werd in september/oktober 1939 een noodmaatregel opgesteld voor het geval er onvoldoende tijd was voor een normale procedure van wetgeving. Deze Deviezennoodmaatregel werd op 10 mei 1940 bij KB van diezelfde datum van kracht. De noodmaatregel werd kort daarop vervangen door de Deviezenverordening (van 27 juni) 1940.

<sup>30</sup> Brief van TGC aan plv. Thesaurier-generaal d.d. 12 juli 1965. ADNB; 2.3/97/1807/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 141.

<sup>31</sup> Ibid.

<sup>32</sup> Memorandum van DEU/ME d.d. 12 maart 1973. Archief Ministerie van Buitenlandse zaken. Dossier 313.23. Algemeen IARA-goud V.



### 3 NEDERLAND EN ZWITSERLAND

Een jaar nadat zij het Akkoord van Washington hadden getekend, stortten de Zwitsers, zoals afgesproken, 52.000 kg goud in de door de TCG te beheren goudpool. De bepaling in het Akkoord dat Zwitserland daarmee het recht verworven had alle toekomstige aanspraken tegen zijn regering of centrale bank met betrekking tot het gedurende de oorlog van Duitsland verkregen goud van de hand te wijzen zou in het bijzonder Nederland opbreken. Uit Nederland alleen al, zo bleek in 1947, was 117.366 kg (afgerond 120.000 kg) geroofd goud via Duitsland in Zwitserland terechtgekomen<sup>33</sup>. Niet alleen Nederland zelf kwam tot die ontdekking, ook de Amerikanen in bezet Duitsland hebben dat met hulp van de archieven van de Reichsbank en de Pruisische Munt vastgesteld<sup>34</sup>. In juli 1947 lichtte de Amerikaanse Treasury de collega's van het State Department in dat circa \$ 135 miljoen (120.000 kg) aan Nederlands monetair goud in Zwitserland is terechtgekomen. 'The United States, United Kingdom, and France were so impressed by the new information about the looted Dutch gold that they agreed to ask the Swiss government to recognize a moral obligation to make restitution to the Netherlands government'<sup>35</sup>. Pogingen van ambtenaren van de Treasury en het State Department om de Zwitserse regering met de Nederlandse claim te confronteren stuiten aanvankelijk op verzet bij de Amerikaanse vertegenwoordiger van de TCG. Hij twijfelde aan de geldigheid ervan omdat een deel van de claim mogelijk uit niet-monetair goud bestond<sup>36</sup>.

Maar in maart 1948 adviseerden de Trusteelanden Nederland dan toch bilateraal contact op te nemen met de Zwitsers 'and argue on moral grounds for restitution of their gold'<sup>37</sup>.

In juni 1948 stuurde het State Department de SNB via de Zwitserse gezant in Washington een nota en een rapport met bijlagen over het geroofde Nederlandse goud<sup>38</sup>. Het was als voorbereiding bedoeld voor de uitnodiging die de Nederlandse regering inmiddels aan Zwitserland en de drie geallieerden had laten uitgaan om in juli 1948 te komen praten in Den Haag over de Nederlandse goudclaim<sup>39</sup>. Zwitserland, zich beroepend op de vrijwaringclausule van het Akkoord van Washington, weigerde echter in te gaan op de

<sup>33</sup> Zie noot 17

<sup>34</sup> Eizenstat, 1997, 184

<sup>35</sup> Ibid.

<sup>36</sup> Ibid.

<sup>37</sup> Ibid.

<sup>38</sup> De titel van het rapport, in het Engels geschreven, luidde: *Report on Netherlands Monetary Gold looted by Germany and subsequently shipped to Switzerland, and related documents*. In een begeleidende brief schreef de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Williard L. Thorp op 20 mei 1948: 'I have the honor to inform you that the Governments of France, the United Kingdom, and the United States have received documentary evidence discovered in Germany identifying certain gold which was shipped from Germany to Switzerland during the war as being gold which was acquired by Germany from the Netherlands during the period of military occupation'. Independent Commission of Experts Switzerland – Second World War, Switzerland and Gold Transactions in the Second World War. Interim Report, Bern mei, 1998 (verder aan te halen als Bergier 1998). Appendix 3, 13.

<sup>39</sup> Eizenstat, 1997, 185. Th. Bakker, Het geschil tussen Nederland en Zwitserland over het door de Duitsers geroofde goud. In: *Nederlands Juristenblad*, 8 januari 1949, nr. 2, 29.

uitnodiging. De overeenkomst van mei 1946 met de geallieerden beschouwde het land als finaal. Met de betaling van de Zw. frs. 250 miljoen aan de TCG, die Zwitserland overigens nadrukkelijk als een bijdrage aan de Europese naoorlogse wederopbouw bestempelde, was de goudzaak afgedaan. Pogingen van Nederland om de kwestie kort daarop langs informele weg, en marge van de onderhandelingen over het wederzijdse handels- en betalingsverkeer, aan te kaarten liepen eveneens spaak. De gesprekken in Bern in november 1948, onder andere met dr. W. Stucki, degene die in het voorjaar van 1946 voor Zwitserland onderhandelingen in Washington leidde, stuitte af op de strikt legalistische opstelling van de Zwitsers.

In 1950 waagde de regering desondanks een nieuwe poging. Het Ministerie van Financiën schakelde hierbij de advocaat mr. C.R.C. Wijckerheld Bisdorff in, een gerenommeerd deskundige op het gebied van internationaal publiek- en privaatrecht. Naar aanleiding van zijn rapport voerde de al even vermaarde Amsterdamse hoogleraar mr. M.H. Bregstein op verzoek van de minister in 1950-1951 enkele gesprekken met Stucki. Doel van de bespreking was om de mogelijkheden te onderzoeken van een in bilateraal overleg overeen te komen minnelijke schikking of arbitrage<sup>40</sup>. Bregsteins instructie stipuleerde dat het geen zin had de vraag aan de orde te stellen 'of Zwitserland rechtens gehouden is alsnog enig bedrag aan Nederland te vergoeden. De besprekingen dienen gevoerd te worden in het kader der redelijkheid en billijkheid.' Het ging daarbij, zo benadrukt Kalshoven in 1999, niet om 'enige additionele betaling' ten bate van de goudpool. Doel was een uitkering aan Nederland in goud van wat het meende door het Akkoord van Washington te zijn misgelopen<sup>41</sup>.

Ook deze besprekingen liepen op niets uit. De Zwitserse regering liet in een nota van 7 december 1951 weten niet tot arbitrage of minnelijke schikking bereid te zijn. Ruim drie jaar later bleek dat de Zwitserse regering niet van standpunt veranderd was. In een aide-mémoire dd 18 januari 1955 wees zij de Nederlandse regering er nogmaals op dat het Akkoord van Washington een verbindende kracht had en dat Nederland van de in juni 1947 geëffectueerde betaling van Zw. frs. 250 miljoen 100 miljoen - via de TCG - had geïncasseerd. Zij beriep zich in het bijzonder op bepaling V van het Akkoord van Washington waarin staat dat de betalingsregeling mede ten behoeve van Nederland was overeengekomen<sup>42</sup>.

Van de gedachte het Akkoord van Washington voor het Internationaal Gerechtshof aan te vechten zag Nederland, mede onder druk van de Verenigde Staten, ten slotte af<sup>43</sup>.

<sup>40</sup> Kalshoven (1999), 7.

<sup>41</sup> Ibid., 8.

<sup>42</sup> Ibid.

<sup>43</sup> Washington vreesde dat tijdens zo'n rechtszaak de bevoegdheid van de Grote Drie om ook voor de kleinere landen te onderhandelen in twijfel zou worden getrokken. Nederland wilde, na de politionele acties van 1947 en 1948, de relaties met de VS niet nog meer belasten.

In de zomer van 1955 deelde de Nederlandse regering de Zwitserse Bondsraad in een geheim memorandum mee dat zij van verdere stappen ter zake afzag. In antwoord op kamervragen gaf minister Luns van Buitenlandse Zaken in 1961 aan dat het om die reden 'niet op de weg der Regering [kan] liggen op deze aangelegenheid terug te komen' <sup>44</sup>.

De Zwitsers hebben zich decennia lang op het standpunt gesteld dat zij te goeder trouw handelden bij hun goudtransacties met de Duitse Reichsbank. Een recente studie echter toont aan dat de SNB al vanaf 1941 op de hoogte was van het feit dat de Reichsbank de hand had gelegd op het monetaire goud van de door Duitsland bezette landen, waaronder dat van België en Nederland <sup>45</sup>. De Bergier-commissie stelde in 1998 onomwonden vast dat 'SNB's claims that it acted in good faith and that Switzerland's neutrality obliged it to accept the gold offered by Nazi Germany are clearly not justified' <sup>46</sup>.

#### 4 NEDERLAND EN ZWEDEN

Naar onderzoek, o.a. bij de Riksbank door medewerkers van DNB in mei 1947, uitwees, waren 722 baren (8.607,5 kg) van oorsprong Nederlands monetair goud vanuit Duitsland, veelal via Zwitserland, in Zweden terechtgekomen. Het ging om 217 originele baren en 505 zg. muntbaren, ontstaan door omsmelting van Nederlandse gouden tientjes door de Pruisische Munt <sup>47</sup>. Documenten van de Riksbank onderschreven deze feiten <sup>48</sup>.

Van dit goud verkocht de Riksbank 1.008 kg in de periode augustus 1943 tot juli 1944 aan de Zweedse industrie. Op grond van het akkoord dat met de Trusteelanden gesloten was <sup>49</sup>, voelden de Zweden zich gerechtigd deze 1.008 kg van de Nederlandse claim af te trekken. Dat betekende dat Nederland, via de TCG, uiteindelijk een claim van 7.599 kg op Zweden had. Zweden en de Trusteelanden kwamen na langdurige onderhandelingen over het roofgoud en de Duitse tegoeden uiteindelijk in 1954 tot een compromis dat zich uitstreckte over de Nederlandse claim. In ruil voor een vermindering van de geallieerde eisen verklaarde

<sup>44</sup> Mededeling d.d. 14 juli 1955 van ministers Beyen en Luns aan de Tweede Kamer. Handelingen Tweede Kamer 1954-1955, 3700, hfst. III, nr. 30. En: Handelingen Tweede Kamer 1960-1961, bijlagen, 54.

<sup>45</sup> Bergier, 1998, 16, 95, 121-123, 166-168. Bergier baseert zich op: M.Fior, *La Banque Nationale Suisse et l'or Allemand. 1939-1945*. Neuchâtel (Mémoire de licence), december 1996.

<sup>46</sup> Ibid., 193.

<sup>47</sup> Interne notitie DNB d.d. 31 mei 1947. ADNB; 2.3/1719/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 135 Zweden.

<sup>48</sup> Sweden and the Nazi Gold. Swedish contribution to the London Conference on Nazi Gold. Stockholm, november 1997, 9. Onderzoeksrapport Riksbank, 1997, 18-19.

<sup>49</sup> Zie p. 8.

Zweden zich bereid vrijwillig tot storting over te gaan. Aldus werd een arbitrageprocedure, waarin het Washingtonse Akkoord van 18 juli 1946 voorzag, tot opluchting van beide partijen voorkomen <sup>50</sup>.

Via de goudpool van de TCG kreeg Nederland uiteindelijk 6.000 kg goud terug uit Zweden.

## 5 NEDERLAND EN ITALIË

Het onderzoek dat de Nederlandsche Bank al kort na de bevrijding had ingesteld naar de verblijfplaats van het door de Duitsers gestolen monetaire goud wees uit dat er ook Nederlands goud in Italië terechtgekomen was <sup>51</sup>. Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken drong er bij Nederland echter 'met klem, (...) om politieke redenen' op aan geen bilaterale stappen te ondernemen <sup>52</sup>. De reden hiervoor was dat Italië in december 1947 in Londen een verdrag met de Trusteelanden had gesloten waarbij overeengekomen was dat Italië zich aansloot bij het geheel aan geallieerde afspraken over de teruggave van geroofd monetair goud gemaakt tijdens de Parijse herstelbetalingenconferentie in december 1945/januari 1946. Daaruit vloeide voort dat Italië op dezelfde voet als de overige deelnemende staten via de TCG monetair goud kon claimen dat de Duitsers sedert 8 september 1943 uit het land hadden weggehaald. De VS drongen er derhalve bij Nederland op aan zijn claim op Italië langs het daarvoor bestemde kanaal, de TCG, te laten lopen <sup>53</sup>. Nederland stemde daarmee in op voorwaarde dat de Trusteelanden aangaven 'op welke wijze de claim tegen Italië geldend zou kunnen worden gemaakt' <sup>54</sup>.

De Londense overeenkomst tussen Trusteelanden en Italië had een even zure bijmaak voor Nederland als de Washingtonse met Zwitserland en Zweden. Opnieuw was geen rekening gehouden met de Nederlandse goudaanspraken op het desbetreffende land <sup>55</sup>. De gang van zaken drukte Nederland nog eens met de neus op het feit dat de Trusteelanden zich in de praktijk bevoegd achtten de 'belangen van alle bij de recuperatie van aan Duitsland uitgeleverd goud te behartigen' <sup>56</sup>.

<sup>50</sup> Onderzoeksrapport Riksbank, 19. Brief van de Zweedse gezant aan de Minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 25 november 1954. ADNB; 2.3/97/1780/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 135 Zweden.

<sup>51</sup> Interne notitie DNB d.d. 10 maart 1947. ADNB; 2.3/97/1764/1; Goudvoorraad/recuperatie-allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 134 Italië.

<sup>52</sup> Ibid., Brief Ministerie van Buitenlandse Zaken aan DNB d.d. 13 januari 1948.

<sup>53</sup> Ibid.

<sup>54</sup> Ibid., Brief minister van Buitenlandse zaken aan minister van Financiën, d.d. 27 januari 1947.

<sup>55</sup> Ibid., Brief directeur-secretaris DNB aan de minister van Buitenlandse Zaken d.d. 4 februari 1948.

<sup>56</sup> Ibid., Brief DNB aan minister van Financiën, d.d. 13 mei 1948.

In mei 1949 reisden twee deskundigen van de Nederlandsche Bank af naar Italië om nader onderzoek te doen naar het ‘aldaar van de Duitsers tijdens de oorlog (...) ontvangen goud van Nederlandse oorsprong’<sup>57</sup>. Wat een eerder Amerikaans onderzoek al had uitgewezen, konden zij bevestigen, in Italië waren 312 Nederlandse goudbaren terechtgekomen, een hoeveelheid van 3.726 kg fijn<sup>58</sup>. In 1955 diende Nederland, met een beroep op het in februari 1947 gesloten Vredesverdrag van februari 1947 tussen Italië en de geallieerde mogendheden, een claim in bij de Italiaanse regering voor de teruggave van de 312 goudstaven. Aangezien Nederland en Italië het niet eens werden over de toepassing van de bepalingen die specifiek op geroofd monetair goud betrekking hadden, werd, overeenkomstig art. 83 van het Vredesverdrag een Conciliatie-commissie in het leven geroepen. Deze diende definitief en bindend te beslissen in het geschil tussen Nederland en Italië. De Nederlandse eis voor de commissie hield in dat Italië het goud zou teruggeven, dan wel er compensatie voor zou betalen. Indien de eisen zouden worden toegewezen zou Nederland zijn aanspraak bij de TCG verminderen met het bedrag van de ontvangen schadevergoeding.

In augustus 1963 deed de Conciliatiecommissie uitspraak en verklaarde zij dat de Italiaanse regering niet verplicht was de door Nederland opgeëiste 312 goudbaren die zich Italië bevonden of hadden bevonden terug te geven.

## 6 NEDERLAND EN PORTUGAL

In januari 1947 vertrokken twee functionarissen van de Nederlandsche Bank naar Lissabon waar zij onder meer spraken met medewerkers van de ambassades van het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Frankrijk in hun hoedanigheid als vertegenwoordigers van *Safehaven*<sup>59</sup>. Deze laatste waren, zo bleek de Bankfunctionarissen, op de hoogte van de aanwezigheid van een voorraad goud bij de Banco de Portugal, ‘welk goud vermoedelijk voor een deel door de Duitsers in Nederland was geroofd’<sup>60</sup>. Rechtstreeks contact met de Portugese centrale bank hadden de Bankfunctionarissen niet, de gesprekken en het uitwisselen van gegevens geschieden door tussenkomst van de Safehavenvertegenwoordigers. Inzage in de Portugese goudadministratie kregen zij evenmin. Al snel bleek dat een uitputtend onderzoek naar het goud dat via Duitsland bij de Banco de Portugal was terechtgekomen geruime tijd zou vergen. Afsproken werd

<sup>57</sup> Ibid., Verslag van de in Italië gehouden besprekingen ... d.d. 28 mei 1949.

<sup>58</sup> Deze gegevens werden in september 1949 door de Banca d'Italia bevestigd.

<sup>59</sup> Het Safehavenprogramma werd in 1943/1944 op initiatief van de Amerikanen door de geallieerden ontwikkeld toen duidelijk was dat Duitsland de oorlog zou gaan verliezen. Hoofddoel was te voorkomen dat de nazi's het gestolen goed, goud en geld in Zwitserland en andere neutrale landen in veiligheid zouden brengen ('to deny any safehaven for nazi looted assets'). Het *Allied Safehaven Program* werd officieel ten doop gehouden op de United Nations Conference in Bretton Woods in juli 1944.

<sup>60</sup> Interne notitie aan directie DNB d.d. 24 januari 1947. ADNB; Goudvoorraad/recuperatie-allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 134 Portugal.

dat zo'n onderzoek door de geallieerde Safehavenvertegenwoordigers zou worden uitgevoerd en dat zij over alle relevante Nederlandse goudgegevens konden beschikken <sup>61</sup>. In de zomer van 1947 werd uit het Brits-Amerikaans-Franse onderzoek duidelijk dat van de door de Banco de Portugal van nazi-Duitsland aangekochte baren 318 baren 'in originele toestand' en 1.180 baren omgesmolten gemunt goud uit Nederland afkomstig zijn. Deze wetenschap maakte de Nederlandse kansen er echter niet beter op. President Holtrop van de Nederlandsche Bank noteerde na afloop van een bespreking op de Bank of International Settlement (BIS) in Bazel in deze periode: 'De groote moeilijkheid van deze zaak is dat zij eigenlijk geheel in het politieke vlak ligt in plaats van in het juridische. Zooals ik (...) vernam is er b.v. geen sprake van dat Portugal bereid zou zijn om het daar aangetroffen goud terug te geven. De Portugezen stellen zich op het standpunt, dat de Nationale Bank een private instelling is die het betrokken goud te goeder trouw en volgens alle regelen der kunst heeft ontvangen en dat zij niet in staat zijn deze private instelling te dwingen het goud af te geven aan de claimende mogendheden' <sup>62</sup>.

Desondanks bereikten de Trusteelanden en Portugal op 27 oktober 1958 een akkoord waarin onder andere bepaald werd dat de Portugezen 3.998 kg fijn goud zouden restitueren <sup>63</sup>. In de maanden na het bereiken van het akkoord koesterde Nederland de hoop dat deze 3,9 ton ons land ten goede zou komen. Dat zou betekenen dat in ieder geval de 318 oorspronkelijke goudbaren gerestitueerd zouden worden <sup>64</sup>. Het bleek een ijdele hoop.

Het akkoord tussen de geallieerden en Portugal werd uiteindelijk niet uitgevoerd.

## 7 NEDERLAND EN SPANJE

Een maand nadat de Trusteelanden in mei 1948 met Spanje overeenkwamen dat dit land al zijn bezit aan geroofd goud terug zou geven, drong de Nederlandsche Bank er bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken op aan de Amerikanen te bewegen een onderzoek in te laten stellen naar de aanwezigheid in Spanje van Nederlands goud.

De minister antwoordde daarop dat hij dat wilde doen 'indien daarbij gegevens kunnen worden overlegd, die waarschijnlijk maken dat uit Nederland geroofd goud in Spanje is beland. Tevens moet dan het sterke

<sup>61</sup> Ibid., Brief DNB aan Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 5 februari 1947.

<sup>62</sup> Interne notitie dr. M.W Holtrop d.d. 14 mei 1947. ADNB; 2.3/97/1751/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 133.

<sup>63</sup> Agreement on German Assets in Portugal and on certain claims regarding monetary gold. ADNB; 2.3/97/1770/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 134 Portugal.

<sup>64</sup> Ibid., Brief van de thesaurier-generaal aan de Financieel Raad bij de Nederlandse Ambassade te Washington dd. 5 februari 1959.

vermoeden bestaan, dat met dit goud door de drie betrokken geallieerde regeringen geen rekening is gehouden bij het sluiten van de overeenkomst met Spanje' <sup>65</sup>. Daarop verzocht de Bank de minister te bevorderen een identificatie-onderzoek ter plaatse te mogen uitvoeren. In oktober 1948 bleek dat het Amerikaanse State Department daartegen bezwaren had omdat eigen Nederlands onderzoek afbreuk zou doen aan de erkenning dat de Trusteemogendheden voor andere landen 'goud'-overeenkomsten sloten. Mocht Nederland echter over nieuwe gegevens beschikken dan zou een onderzoek uitsluitend onder Amerikaanse leiding door Amerikaanse deskundigen kunnen geschieden <sup>66</sup>. Na enkele maanden van intensief overleg werd het in april 1949 toch toegestaan dat twee experts van de Nederlandsche Bank naar Madrid afreisden. Administratie en documenten van het *Instituto Espanol de Moneda Extranjera* mochten zij echter niet zelf doorlopen, dat deed de Amerikaanse vertegenwoordiger van het *Allied Control Council for Germany*. Van de 54.113 kg fijn goud die Spanje tijdens de oorlog vanuit Duitsland ontving, zo leverde zijn onderzoek op, bleek 15.947 kg (1338 baren) geroofd uit Nederland. Het goud was in de periode 1942-1945 onder meer in Spanje terechtgekomen via de SNB (974 baren), de Banco de Portugal (356 baren) en Banco Aleman Transatlantico (8 baren). Deze laatste acht baren, samen 101,6 kg fijn, restitueerde Spanje in 1949 overeenkomstig het Akkoord met de Trusteelanden ten behoeve van de TCG-goudpool <sup>67</sup>. De Amerikaanse Trusteevertegenwoordiger gaf ter plekke al aan dat de resterende 1.330 baren niet voor restitutie in aanmerking kwamen aangezien deze baren gedeeltelijk door Zwitserland, gedeeltelijk door Portugal aan Spanje zijn geleverd (en te goeder trouw in ontvangst genomen waren) en bij Portugal ter zake reeds een claim was ingediend, terwijl met Zwitserland 'het bekende akkoord' is gesloten <sup>68</sup>.

Nederland diende desondanks onmiddellijk, eind april 1949, een claim in bij de Spaanse regering, die deze met even grote voortvarendheid van de hand wees onder verwijzing van bovengenoemd standpunt van de Amerikaanse vertegenwoordiger van het *Allied Control Council for Germany* <sup>69</sup>.

Nederland restte niet veel minder dan zuur op te merken dat 'de USA regering het niet nodig heeft gevonden hieromtrent (een aanvullende claim tav de 1.330 baren) de Nederlandse regering te raadplegen, of zelfs in te lichten' (...) '[dat] zal wel voortvloeien uit haar standpunt dat zij zich bevoegd achtte om over claims van andere geallieerden te beschikken naar eigen inzicht. Het behoeft geen toelichting dat het optreden der Amerikanen in deze hoogst ongepast moet worden genoemd' <sup>70</sup>.

<sup>65</sup> Brief Ministerie van Buitenlandse Zaken aan DNB d.d. 23 juli 1948. ADNB; 2.3/97/1775/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 135 Spanje.

<sup>66</sup> Ibid., Brief Nederlandse Ambassade Washington aan Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 18 oktober 1948.

<sup>67</sup> Ibid., Verslag van de besprekingen, gehouden te Madrid van 11-13 april 1949 met betrekking tot het in Spanje tijdens de oorlog van 1940-1945 ontvangen goud, afkomstig uit de bezette gebieden d.d. 16 april 1949.

<sup>68</sup> Ibid., Codetelegram van Ministerie van Buitenlandse Zaken d.d. 19 april 1949.

<sup>69</sup> Ibid., Brief Minister van Financiën aan minister van Buitenlandse Zaken d.d. 2 augustus 1949.

<sup>70</sup> Ibid.

## 8 NEDERLAND EN TURKIJE

Hoewel er vermoedelijk Nederlands goud, gouden munten en/of versmolten muntbaren, al dan niet gedeeltelijk via de Deutsche Bank, in Turkije terecht zijn gekomen <sup>71</sup>, is hierover niets naders bekend.

## 9 NEDERLAND EN ROEMENIË

In april 1947 vervoegde zich aan de Nederlandsche Bank de financiële attaché van Frankrijk in Nederland. Hij vroeg zich af of de Bank zicht had op de hoeveelheid geroofd Nederlands goud dat de Duitsers aan de Roemenen geleverd hadden. Hij stelde die vraag met het oog op het aanbod van de Roemenen om 18 ton goud te restitueren ten behoeve van de goudpool. De Bank had daar op dat moment geen harde gegevens over en kreeg die ook niet aangezien zij nooit een onderzoek ter plekke heeft mogen instellen en evenmin andere relevante bronnen heeft kunnen aanboren. Uit het in 1998 gepubliceerde Bergierrapport blijkt dat de Roemeense Nationale Bank in de oorlog op haar rekening bij de Union Bank of Switzerland (UBS) ten minste 415 baren aan uit Nederland geroofd goud had staan <sup>72</sup>.

## 10 TOT SLOT

De *Werdegang* van het in de oorlog door de Duitsers gestolen monetaire goud leert dat Nederland via het officiële daartoe opgerichte kanaal, de Tripartiete Goudcommissie, krap de helft van zijn goudbezit heeft teruggekregen. In termen van hoeveelheden staat Nederland na België als tweede op de lijst van uitkeringstrekkers.

Buiten deze door de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk geïnitieerde en bemane instantie om heeft Nederland zelf pogingen ondernomen om bilateraal te onderhandelen met landen waar Nederlands gestolen goud terecht is gekomen. Deze zijn alle deerlijk mislukt. Een belangrijke verklaring hiervoor ligt besloten in het Parijse verdrag van januari 1946, en met name in het artikel dat de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk aanwees als de landen die voor alle geallieerde landen met de neutrale staten regelingen zouden treffen voor de liquidatie van aldaar aanwezige geroofde zaken. Deze bepaling impliceerde dat de grote Drie als Trusteelanden mede namens de overige partijen zouden handelen, derhalve ook ten behoeve van

<sup>71</sup> ADNB; 2.3/97/1776/1; Goudvoorraad/recuperatie en allocatie van door Duitsland geroofd goud. Doos 135 Turkije. Voorts: *The Deutsche Bank and its Gold Transactions during the Second World War*. München, 1998, pp. 29 ev. (o.a. hoofdstuk The Istanbul Branch and its Gold Dealings).



Nederland in onder meer de kwestie van het monetaire goud<sup>73</sup>. Niet alleen heeft Nederland de Drie deze bevoegdheid nimmer expliciet verleend, noch is ooit een officieel protest van Den Haag uitgegaan om de Trusteelanden ervan te weerhouden als zodanig op te treden. In zijn pogingen om met Zwitserland, Zweden, Spanje en Italië tot bilaterale onderhandelingen te komen stootte Nederland dan ook telkenmale zijn neus aan de overeenkomsten die deze staten met de Trusteelanden hadden gesloten. Het directe Nederlandse belang was daaraan ondergeschikt gemaakt en dat gold eigenlijk ook voor de inspanningen het mogelijk aanwezig Nederlandse goud in Portugal, Roemenië en Turkije terug te krijgen. Roemenië was binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie geraakt en de Trusteelanden wensten Portugal en Turkije - het waren de kilste jaren van de Koude Oorlog - om militair-strategische overwegingen te ontzien.

Dit alles kwam wel op zeer schrijnende wijze in de contacten met Zwitserland tot uiting. In dit land was verreweg het meeste, namelijk 77%, van het uit Nederland geroofde goud terechtgekomen. Het Akkoord van Washington, in mei 1946 gesloten tussen de Drie en Zwitserland, is zonder medeweten of instemming van Nederland tot stand gekomen. Daarbij zijn eerstgenoemden onachtzaam omgesprongen met de belangen van o.a. Nederland en hebben de Zwitsers anderzijds doelbewust verzwegen dat zij veel meer geroofd goud bezaten, van onder meer Nederland, dan dat zij overeenkwamen terug te storten in de goudpool. Naar nu onomstotelijk vaststaat, heeft Zwitserland destijds doelbewust verzwegen dat zijn centrale bank al halverwege de oorlog wist dat de Duitse Reichsbank de hand had weten te leggen op ondermeer grote hoeveelheden gestolen Nederlands monetair goud.

Had Nederland bij dit alles niet alerter moeten reageren? Had de Nederlandse delegatie op de Parijse conferentie eind 1945 geen voorbehoud moeten maken wat het gestolen monetaire goud betreft - het land verkeerde immers in een grote chaos en regering en bestuursapparaat waren nog druk bezig de meest elementaire zaken op orde te brengen? Feit is dat Staat en Nederlandsche Bank pas geleidelijk aan zicht kregen op de odyssee van het geroofde Nederlandse goud en zeker in mei 1946 nog geen volledig beeld daarvan hadden. Achteraf gezien had Nederland krachtadiger op het vinkentouw kunnen zitten en meer initiatieven bij de geallieerden kunnen ontplooien.

Alle pogingen van Nederland om het akkoord van mei 1946 aan te vechten zijn mislukt, ondanks de aanvankelijke steun hierbij van de Amerikanen. De aangedragen informatie kwam als mosterd na de maaltijd, het morele gelijk van Nederland legde het steevast af tegen de juridische afweer die het akkoord Zwitserland bood.

<sup>72</sup> Bergier, 1998, 167-68.

<sup>73</sup> Kalshoven (1999), 2.

In de commotie die in september 1996 opnieuw rondom het door nazi-Duitsland geroofde goud ontstond, is van diverse zijden de oproep gedaan het akkoord van Washington open te breken. Daarbij ging het in het bijzonder om de bepaling dat (alle) geallieerden eens en voor altijd afzagen van vorderingen tegen Zwitserland van goud dat dat land gedurende de oorlog van Duitsland had verworven. Nederland zou zo'n oproep kunnen steunen, eventueel zelfs initiatieven kunnen nemen maar het is duidelijk dat een *Alleingang* in deze politiek tot mislukken gedoemd is, zoals de pogingen van de jaren vijftig laten zien.

In de naoorlogse politieke constellatie stond Nederland in feite maar één weg open om zijn goud terug te krijgen en die liep via de door de geallieerden aangegeven route van de Tripartiete Goud Commissie. In een conflict over de omvang van de goudclaim trok Nederland uiteindelijk aan het kortste eind. Het goud dat de Nederlandsche Bank op grond van de Deviezenverordening 1940 had verworven, 35.475 kg, en eveneens naar Duitsland was afgevoerd, erkende de Commissie niet als monetair goud.

Gezien het aantal landen dat na de oorlog aanspraak maakte op teruggave van door de Duitsers geroofd goud en gegeven de hoeveelheid goud die de commissie te verdelen had, heeft Nederland een evenredig deel uit de door de geallieerde beheerde goudpool ontvangen.

Van de door de TCG erkende claim, 110.174 kg, vond 71.820 kg goud zijn weg terug naar de kluizen van de Nederlandsche Bank.